

ЛЕКСИК ОККАЗИОНАЛИЗМЛАР ТУШУНЧАСИ ВА УЛАРНИНГ ОККАЗИОНАЛИЗМЛАР ТИЗИМИДАГИ ЎРНИ

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i03.023>

О.Ю.Тўхтасинова
Қўқон ДУ

Аннотация: Ушбу мақолада окказионализмларнинг лексикографик талқинлари, неологизм ва окказионализмларнинг ўзаро муносабати ҳамда фарқининг тўрт мезон асосидаги таҳлили баён қилинган.

Калит сўзлар: окказионализм, окказионал сўз, окказионал маъно, неологизм, узурал, узур, потенциал сўз

THE CONCEPT OF LEXICAL OCCASIONALISMS AND THEIR PLACE IN THE SYSTEM OF OCCASIONALISMS

O.Yu.Tokhtasinova
Kokand State University

Abstract: Thi article presents lexicographic interpretations of occasionalisms, the relationship of neologisms and occasionalisms, and the analysis of the differences between them based on four criteria

Keywords: occasionalism, occasional word, occasional meaning, neologism, ordinary, ozus, potential word

Тил ва нутқ ҳодисаларининг ўзаро алоқадорлигини ўрганиш тилшуносликнинг долзарб масалаларидан биридир. Тилнинг муҳим элементи бўлган сўз нутқдан ташқарида тил бирлиги, нутқда эса нутқ бирлигидир. Бу ҳол, бир томондан, тил ва нутқнинг ўзаро фарқланишини, иккинчидан эса, ўзаро чамбарчас боғлиқлигини кўрсатади. Тил ва нутқ бирликлари кескин фарқланувчи ҳодисалар эканлиги тадқиқотларда ўз ифодасини топган³⁵.

Тил бирликларидан фарқли равишда нутқ бирликлари нутқ жараёнининг маҳсули сифатида вужудга келади. Зеро, нутқ жараёни тил бирликларининг қўлланиши, уларга хос маъно қирраларнинг намоён бўлиши учун бир вазият,

³⁵Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. –М.: 1933. –с.37-42; Штейнталь Г. Грамматика, логика и психология // Звегинцев В. Хрестоматия по истории языкознания XIX-XX веков. ч.1. –М.: 1956. –с. 108; Потебня А. Из записок по русской грамматике.- Воронеж: 1874. –с. 43; Виноградов В.В. Русский язык. –М. –Л.: Учпедгиз, 1947. –с. 12-13; Усмонов С. Сўз – тил бирлиги ва нутқ бирлиги сифатида // Тилшунослик масалари. –Тошкент: ЎзССР ФА, 1963; Неъматов Х., Бозоров О. Тил ва нутқ. –Тошкент: Ўқитувчи, 1992 .

коммуникатив майдондир. Шу боисдан ҳам нутқ жараёни турли сўзлар маъноларининг рўёбга чиқиши учун маълум шароитлар яратади. Нутқда барча лисоний бирликлар билан бир қаторда бирор ижодкорнинг индивидуал услубига хос бўлган сўз ва иборалар ҳам ишлатилади. Улар нутқ ҳодисаси сифатида матнга ёки бирор ижодкорнинг индивидуал услубига хос сўз тарзида қолади ёки нутқий фаолиятда тезда фаоллашиб, тил таркибига сингиб, унинг меъёрий бирлигига айланиб кетиши ҳам мумкин. Бундай сўзлар тилшуносликда неологизм, окказионализм термини билан аталади. Тилшуносликда неологизм ва окказионализм ҳақида турли фикрлар билдирилган. Баъзилар неологизм билан окказионализмни бир тушунча сифатида кўрсатсалар, бошқалар уларнинг фарқли эканлигини таъкидлайди. Энг аввало луғатларга мурожаат қилайлик. О.С.Ахманова неологизмга шундай таъриф беради:

“1. Янги предмет ёки янги тушунчани ифодалаш учун яратилган сўз ёки ибора.

2. Умумтилда “фуқаролик” ҳуқуқига эга бўлмаган ва шунинг учун алоҳида, кўпинча, нутқнинг нофаол услубига хос деб қабул қилинувчи янги сўз ва иборадир. Стил неологизми. Адабий асарнинг у ёки бу жанрида учраганда янгилик деб қабул қилинадиган сўз. Кундалик турмушда ишлатиладиган, лекин бадий асарларда қўлланмайдиган сўз. Стилистик неологизм. Бирор бадий асарнинг муаллифигина яратган ва одатда кенг доирада ишлатилмайдиган неологизмдир. Қиёсланг: гапакс эйременон, потенциал сўз”.³⁶

“Гапакс эйременон (гапакс легоменон, окказиональное слово). Гапирувчи ёки ёзувчи томонидан маълум вазият учун “бир марта” қўлланадиган сўз ва ибора”.³⁷

“Потенциал сўз, 1) аниқ (реально) мавжуд бўлмаган (яъни мавжуд бўлганда ҳам нутқда ҳали ишлатилмаган), аммо бирор тилнинг унумли сўз ясовчи қолипига мос тарзда ҳар бир дақиқада яратилиши мумкин бўлган содда ёки қўшма сўз; 2) фразеологизм элементи бўлиб, ундан мустақил birlik сифатида ажралиш хусусиятига эга бўлган сўзлар”.³⁸

Луғатдаги бу таърифларни батафсил келтиришимиздан мақсад, окказионализм ва неологизм ҳақидаги тушунчаларнинг аниқ ифодасини беришдир. Тушунишимизча, О.С.Ахманова окказионализмни неологизм деб қарайди. Энди бошқа луғатларга эътибор қилайлик.

Маълум бир нутқ парчасида яратилиб, ушбу матнда яшаб, бошқа матнга ўтмайдиган, тилнинг турғун нормасига қабул қилинмайдиган нутқ birlikлигига

³⁶ Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. - М.: Сов. энциклопедия, 1969. -с. 262

³⁷ Ахманова О.С. Кўрсатилган луғат. – 95 б.

³⁸ Ахманова О.С. Кўрсатилган луғат. – 343 б.

нисбатан окказионал сўз ёки окказионализм (лотинча *occasionalis* - тасодифий (случайный) сўзидан олинган)³⁹ термини қўлланади.

Д.Э.Розенталь ва М.А.Теленковалар неологизмни шундай тушунтирадилар: “Неологизм (грекча *neos* - янги + *logos* - сўз, тушунча). Янги предмет ёки янги тушунчани ифодалаш учун яратилган сўз ёки нутқ ибораси (оборот речи)... Сўз кенг қўлланиш доирасига киргач, неологизм бўлмай қолади... Совет даврининг айрим неологизмлари эскирган сўзлар қаторига ўтди...

Стилистик (индивидуал - стилистик) неологизм. Бирор адабий асар муаллифи томонидан маълум стилистик мақсад билан яратилган, лекин кенг тарқалиш имкониятига эга бўлмаган, тилнинг луғат таркибига кирмаган неологизм.”⁴⁰ Айни луғатда *окказионализм* ва *окказионал* тушунчаларига ҳам алоҳида тўхталинган: “*Окказионализм*. Маълум матн шароитидагина қўлланиб, унумсиз сўз ясаш қолипи асосида яратилган сўз. Қиёсланг: стилистик неологизм”.

“*Окказионал* (лотинча *occasionalis* - тасодифий). Умум томонидан қабул қилинган қўллашларга мос келмайдиган, индивидуал хусусиятга эга бўлган, махсус контекстга боғлиқ бўлмаган (қиёсланг: узуал)”.⁴¹

Узуал терминига берилган таърифни ҳам кўрайлик.

“*Узуал*. Маълум тил жамоасининг қўлланиш талабига мос келадиган сўз, фразеологик ибора, грамматик конструкция ва ҳ.к. (қиёсланг: *окказионал*)”.

“*Узус* (лотинча *usus* - урф, қоида, қўллаш). Маълум тил вакиллари томонидан қўллаш учун қабул қилинган сўз, турғун бирикмалар, шакллар, конструкциялар ва ҳ.к.”.⁴²

Берилган таърифлар қиёсланса маълум бўладики, луғат тузувчилар окказионализмни неологизм деб қарашдан қочишга ҳаракат қилганлар. Улар кўрсатган стилистик неологизмларга берилган тавсифлар моҳият жиҳатидан окказионализм тавсифларига яқин, лекин биринчисида “тилнинг луғат таркибига кирмаган” деган фикр ҳам борки, у иккинчи сўз тавсифи ичида йўқ. Шундай тасаввур туғиладики, окказионализмлар неологизмлардан фарқ қиладиган бирликлар, лекин муаллифлар уларни қатъий равишда неологизм эмас, дея олмайдилар.

А.Ҳожиёвнинг “Лингвистик терминларнинг изоҳли луғати”да “Окказионализм продуктив бўлмаган қолип асосида ясалган, фақат шу матннинг ўзида қўлланган сўз, индивидуал услуб неологизми. Масалан,

³⁹ Словарь иностранных слов. -М.: Русский язык. 1979. -с. 35.

⁴⁰ Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь – справочник лингвистических терминов. - М.: Просвещение. 1976. - с. 197.

⁴¹ Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Кўрсатилган луғат. –240 б.

⁴² Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Кўрсатилган луғат. – 498-499 б.

музқаймоқ (морозный) каби” деган таъриф берилган. Бундан ташқари, луғатда окказионал маъно ҳақида ҳам тушунча берилган: “*Окказионал маъно* (лот. occasionalis - тасодифий). Сўзнинг семантик структурасида шаклланиб етмаган, маълум индивидуал қўллашда реаллашадиган маъно: *Фан, санъатнинг гуллари бутун, тўпланганди суҳбат учун* (Ойбек). Қиёсланг: узурал маъно”.⁴³

Бу изоҳ ўзбекча окказионал сўз ва окказионал маъно ҳақида аниқ маълумот беради. Кўринадик, “окказионализм” “индивидуал услуб неологизми” термини билан синонимик тарзда қўлланиши мумкин экан, чунки луғатлар қоидалаштирилган, муайян меъёрларга солинган тушунчаларни беради. Окказионализмларга луғатларда эътибор берилмоқда экан, уларнинг хусусиятларини санада бун ҳисобга олиш керак, деб ўйлаймиз.

Мавжуд илмий адабиётларни ўрганиш шуни кўрсатдики, окказионализм пайдо бўлиш хусусияти, неологизм ифодаладиган тушунчасига кўра маълум маънода алоқадорликка эгадек туюлади. Лекин бу лисоний ҳодисалар бири-бирдан фарқ қилади. Қуйида ушбу масала ҳақида ўз фикри- мизни билдирамиз.

Янги сўз (неологизм) ва окказионализмнинг ўзаро муносабати ҳамда фарқини қуйидаги тўрт мезон асосида таҳлил қилиш мумкин:

1. Муаллифнинг (яратувчининг) бор ёки йўқлиги. Бу мезон янги сўзни таърифлаш учун муҳим эмас. Янги сўз - тил факти. Окказионал сўзлар эса нутқ факти ҳисобланади. Окказионал сўзларнинг муҳим белгиларидан бири унинг бирор муаллифга тааллуқлилигидир. Бундай сўзларнинг аксарияти хотирада қайта тикланмайди. Улар бирор шахс томонидан биринчи бор яратилади. Албатта, оғзаки нутқда учрайдиган окказионал сўзларнинг кимга тааллуқли эканлигини билиш мумкин эмас, бунга оғзаки нутқнинг қўнимсиз, ўзгарувчанлиги ҳалақит беради, аммо ёзма нутқ окказионал сўзларнинг яратувчисини топишни анча енгиллаштиради. Бир сўз билан айтганда, окказионал сўзлар принципиал равишда аниқ шахсга - ана шу окказионал сўзнинг яратувчисига тааллуқлидир. Тилда эса унинг ҳар бир факти, шу жумладан, янги сўзлар ҳам фақат ижтимоий жиҳатдангина, яъни мазкур тил эгалари бўлган барча кишилар жамоасига қарашли мутлақ эгасиз бирлик сифатида аҳамиятлидир. Тилдаги барча сўзлар сингари, кейинчалик эгаси унутилгач, янги сўзлар умумлаштирилган ва уларнинг муайян муаллифларга тегишли эканлиги эсан чиқарилган.

2. Сўзнинг янгилик ўлчови муҳим, лекин барча янги сўзлар учун абсолют ва мажбурий эмас. Мазкур ўлчов ҳозирги замон янги сўзлари, сўзнинг янгилиги сезилиб турадиган долзарб (фаол) янги сўзлар учунгина мажбурийдир.

⁴³ Хожиев А. Лингвистик терминларнинг изоҳли луғати.. – Тошкент: Ўқитувчи, 1985. – 63 б.

Масалан, *тижсортчи, жамоа хўжалиги, вазирлик* ва шу кабилар 90 - йилларда қўллана бошлади, ҳозирги кунда уларнинг янгилик бўёғи йўқолди.

Неологизм тушунчасининг генетик ўзаги ва принципиал асоси сўзнинг янгилик сифатидир. “Демак, неологизм ниҳоятда нисбий тушунчадир. Неологизмнинг янгилик бўёғини йўқотиб одатий, нормал сўзлар қаторига ўтиши типик қонуниятдир. Сўз энди пайдо бўлганида, янгилик бўёғини сақлаб турганида неологизм хусусиятини сақлайди. Янги сўз тил томонидан тамоман ўзлаштирилмагунча; лексиканинг фаол захираси фондига қўшилмагунча, яъни ғайритабиийлик оттенкасини йўқотмагунча неологизм бўлиб қолаверади”⁴⁴. Лекин шунга қарамай, бу хусусият ҳамма янги сўзларга ҳам хос эмас. Ўтмиш даврлардаги (нисбий) янги сўзларда бундай сифат йўқ, аммо у долзарб янги сўзларда бор. Шуни унутмаслик керакки, нисбий янги сўзлар ўз вақтида долзарб янги сўзлар бўлган. Чунки долзарб янги сўзлар вақт ўтиши билан муқаррар равишда нисбий янги сўзларга айланади. Долзарб янги сўзлардаги янгиликни ҳис этиш ана шу янги сўзда бўлиши лозим бўлган мажбурий белгидир. Умуман олганда, янгилик хусусиятининг янги сўзга хослиги мутлақо шубҳасиздир. Бу хусусият неологизм умумий тушунчасининг асоси бўлиб ҳисобланади. Мана шу маънода Э.Бегматовнинг неологизмнинг моҳияти юзасидан айтган қуйидаги фикрлари ҳақиқатдир: “ Неологизм пайдо бўлиш даврига кўра янги ёки энг янги сўз бўлиб, унда янгилик оттенкаси яққол сезилиб туради. Неологизм тилда янги пайдо бўлган сўздир. У тил норматив сўзлар қаторига ўтиб улгурмаган лексемадир. Шу туфайли неологизмлар луғат таркибининг пассив қатламига мансуб сўзлар ҳисобланади”⁴⁵. Ҳамма қийинчилик шундаки, бу хусусиятни таҳлил қилган пайтда уни сон ёки расмий жиҳатдан характерлаб бўлмайди. Бу ўрганилаётган хусусиятнинг тилшунослар томонидан объективлаштириш ва таърифлашни жуда қийинлаштиради. Масалан, тилда пайдо бўлган сўз ўзининг янгилигини (ва шу билан бирга ўзининг неологизмлик мақомини) қанча вақт сақлаб қолишини айтиб бериш жуда қийин, ҳатто мумкин ҳам эмас. Тилда пайдо бўлган сўз семантик жиҳатдан қанчалик долзарб, яъни унга нутқий эҳтиёж қанча кучли бўлса, у тил жараёнига қанчалик жадал қўшилиб кетса, унинг янгилиги шунчалик тез сўниб боради ҳамда унинг неологизм сифатидаги муддати ҳам шунчалик қисқа бўлади. Масалан, бугунги кундаги бир қатор *вазир, вилоят, туман, ҳоким, телекўприк, тамаддинома, нафақахўр, тақдимот* каби янги сўзлар худди шу ғоят долзарблиги ва тез-тез қўлланиши сабабли ўзининг янгилигини йўқотди.

Шундай қилиб, янги сўзлар бевосита тилдаги тарихий ўзгаришлар умумий занжирига киради ва шунинг учун ўзи ҳам ана шу ўзгаришларга учрайди.

⁴⁴ Ўзбек тили лексикологияси.- Тошкент: Фан, 1981. — 155 б.

⁴⁵ Ўзбек тили лексикологияси.- Тошкент: Фан, 1981. — 155 б.

Неологизм тушунчасининг принципиал шартлари ва белгиларидан бири бўлган бундай ҳол тарихий вақт мезони туфайли лингвистик жиҳатдан киритилган, алоҳида нутқ факти сифатидаги окказионал сўзларга ётдир.

3. Ниҳоят, айтиш керакки, янги ва окказионал сўзлар тил луғат таркибига кириш ёки кирмаслик мезони жиҳатидан ҳам жуда турличадир. Янги сўзларнинг тил луғат таркибига кириши (аниқроғи, тилнинг бир қисми эканлиги) ҳеч қандай шубҳа туғдирмайди. Адабий тилнинг тарихи шундан далолат беради. Окказионал сўзлар соф нутқ маҳсулидир. Фақат тил факти бўлиб, окказионаллик мақомидан ажралган (ёки бундай мақомга умуман эга бўлмаган) тақдирдагина юзага келган сўз янги сўз деб аталиши мумкин.

Э.Бегматов ўзбек тилида янги сўзлар ва уларнинг лисоний хусусиятлари ҳақида қуйидаги фикрларни билдиради: “Тил лексикасига эскириш хусусияти билан бир қаторда янгиланиш ҳам хосдир. Тилда кўриб ўтилганидек, баъзи сўзлар эскириши, истеъмолдан чиқиши қонуний ҳол бўлгани каби, унда янги сўзнинг туғилиши, яратилиши ҳам табиийдир...Ўзбек тилида янги даврда пайдо бўлган янги луғавий бирликлар бу тил лексикасининг *янги сўзлар қатлами*ни ташкил қилади.

Янги сўзга экспрессивлик - янгилик бўёғи хос бўлади. Янги сўз биринчи дуч келган кишига, айниқса, эски тил лексик нормаси билан таниш кекса авлодга ғайритабиийдек туюлади. Бу ҳол лингвистикада лексик идиосинкразия деб юритилади”.⁴⁶

4. Маълумки, сўзнинг пайдо бўлишидаги тарихий вақт омили неологизм тушунчасини таърифлашда асосий белгилардан бири ҳисобланади. Вақт ва ҳаёт жараёнида эскириб қолиши мумкин бўлган, ўз янгилик сифатини камайтириб бора оладиган сўзларгина янги сўз бўлиши мумкин. Тилда янги сўзнинг вужудга келиши унинг тарихий шаклланиши давомида амалга ошиб келган. Шунинг учун неологизмни аниқлаш чоғида қайси тарихий даврга тааллуқли сўз назарда тутилаётганлигига қараб, неологизмнинг нисбий ўзгарувчанлик характери ҳисобга олинади.

Э.Бегматов тўғри таъкидлаганидек: “ Сўзнинг янгилиги ёки эскилиги сўзнинг тилда пайдо бўлиш даврига кўради. Сўзнинг қўлланувчанлиги ёки эскирганлиги лексемаларнинг функционал активлиги ёки пассивлигига кўради”.⁴⁷ Шу маънода ҳар бир сўзни унинг пайдо бўлган вақтига нисбатан принципиал равишда неологизм деб аташ мумкин. Бунда фақат у ёки бу сўз тилда қачон пайдо бўлганлигини аниқлаш керак. Масалан, *колхоз*, *совхоз*, *трактор*, *тракторчи*, *пионер* сингари сўзлар ўзбек адабий тили тарихида XX асрнинг 30 - йиллари неологизмлари ҳисобланади. Вақт ўтиши билан улар

⁴⁶ Ўзбек тили лексикологияси. — Тошкент: Фан, 1981. — 152 б

⁴⁷ Ўзбек тили лексикологияси. — Тошкент: Фан, 1981. — 142 б.

янгилик бўёғини йўқотиб, тил эгалари онгига сингиб, кенг қўллана бошлаган ва фаол сўзлар қатламидан ўрин олган. Аммо бугун *колхоз*, *совхоз*, *пионер* сўзлари истёмолдан чиқиб, тарихий сўзларга айланди.

XX асрнинг 30 - йилларида хилма-хил сўз яшаш типи асосида янги сўзлар гуруҳи юзага келди. Булар нисбий ўзгарувчан бўлиб, уларнинг вазифалари аниқ тарихий давр, аниқ матн билан боғлаб ўрганилади. Шунинг учун ҳам XX асрнинг 40 - йиллари, 50 - йиллари, 60 - йиллари, 70 - йиллари, 80- йиллари, 90- йиллари неологизмлари тўғрисида алоҳида-алоҳида гапиришга тўғри келади. Ҳар бир давр неологизми турли тарихий эволюцияларни бошидан кечириб, ўзининг янгилик сифатини аста-секин йўқотиб борган ҳолда яшайди. “Тилда янги сўзларни яратиш тилнинг тарихий ривожланиши, унинг вақт жиҳатидан олдинга ҳаракат қилиши маҳсулидир. Шунинг учун тилдаги барча янги ҳосил бўлган сўзларни фақат синхрон тарзда эмас, балки диахрон тарзда, яъни тил ривожланишининг муайян даврида юзага келганлиги нуқтаи назаридан ўрганиш мумкин”.⁴⁸ Бундан шу нарса келиб чиқадики, янги сўз тушунчаси диахрондир.

Окказионал сўзлар хотирланмайдиган хоссагагина эмас, балки қўлланиш жиҳатидан бир марталик ва синхрон-диахрон қоришиқлик хоссасига ҳам эгадир⁴⁹. Демак, улар тарихий вақтга нисбатан тааллуқсиздирлар. Шунинг учун бундай сўзлар неологизм деб атала олмайди.

Шундай қилиб, янги сўзни таърифлашда вақт мезони зарур, лекин юқорида кўрсатилганидек, у абсолют эмас, унга нисбийлик жиҳатидан қаралади.

Юқорида келтирилган далилларга асосланиб, янги сўзга шундай таъриф бериш мумкин: Янги сўз тилда ўз тарихий ҳаётининг дастлабки босқичини ўтаётган, янгилик бўёғига эга бўлган сўздир.

Шундай қилиб, *янги сўз* терминини окказионал сўзларга нисбатан уларнинг алоҳида хоссалари туфайли қўллаб бўлмайди. Янги сўз у ёки бу далилни (мазкур ҳолда янги сўзнинг ифодаланиш далилини) муайян фактга боғлайдиган тамомила диахрон тушунчадир. Окказионал сўзлар ўз “ички” тарихидан маҳрум бўлганлигидан принципаал жиҳатдан “нотарихийдир”, чунки бир марта қўлланиши, аксариятининг хотирада қайта тикланмаслиги ва синхрон - диахрон қоришиқлиги туфайли улар тилда узок вақт яшашдан маҳрумдир. Окказионал сўзларнинг пайдо бўлиши ҳар ҳолда унга нисбатан ташқи белги бўлган тарихий фактлар билан боғлиқ. Масалан, окказионал сўз ўзи юзага келган аниқ тарихий санага эга бўлиши, ўз аниқ тарихий шахси, ўз муаллифи билан, шунингдек, унинг пайдо бўлишига олиб келган сабаблар ва

⁴⁸ Тимофеев К.А. Об основных понятиях словообразования // Русский язык в школе. – 1971. - №3. – С.30.

⁴⁹ Қаранг: А.Г.Лыков. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово). М.: Наука, – 1976. –С 12-14, 18-19.

вазиятлар билан алоқадор бўлиши мумкин. Бундай сўзларга, барқарор (узуал) сўзлардан фарқли равишда, чинакам тарих ётдир. У вақти-вақти билан ўзгариб турадиган хусусиятлардан маҳрумдир, яъни лексик аҳамият, стилистик бўёқ, экспрессивлик, сўз ясовчи структура ва ҳоказолар соҳасидаги ички ривожланишдан маҳрумдир.

Окказионал сўзнинг тарихий ҳаёти нуқтали характерга эга, чунки унинг ишлатилиши принципга кўра диахрон жиҳатдан узоққа чўзилмайди.

Окказионал сўзлар тилнинг вақт жиҳатига дахлдор эмас, яъни уни, пайдо бўлган вақтидан қатъи назар, на янги сўз, на барқарор сўз деб атаб бўлмайди. Янги сўз ёзма матнларда муҳрланиб қолиши мумкин, аммо у оғзаки нутқда туғилганида нутқий жараён тугаши билан яшашдан маҳрум бўлади. Ўзбек адабий тили тарихининг турли давлари адибларига (М.Шайхзода, Ҳ.Олимжон, У.Носир, Чўлпон, Миртемир ва бошқалар) тегишли окказионал сўзлар ўзи яратилган матнда бизнинг кунимизгача етиб келиб, ҳеч қандай ўзгаришга учрамади, шу жумладан, эскирмади ҳам, фаоллашмади ҳам; тарихий давр факторидан узоқ бўлганлиги туфайли бундай бўлиши мумкин эмас эди. Демак, бундай ҳолда окказионал сўзлар тарихий ривожланиш ва ўзгариш омилидан йироқдир.

Окказионал сўзларнинг ана шу биз кўрсатган хусусиятлари, яъни уларнинг принципиал жиҳатдан “эскирмаслиги” улар тўғрисида “доимий янги сўзлар” ёки “абадий янги сўзлар” деган анча кенг тарқалган фикрларнинг келиб чиқишига сабаб бўлди.

Хулоса қилиб айтганда, окказионал сўзларни янги сўзлар қаторига қўшиш тўғри ҳам, мақсадга мувофиқ ҳам эмасдир. Улар нутқнинг ўзига хос хусусиятга эга бўлган индивидуал бирлигидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. –М.: 1933. -с.37-42
2. Штейнталь Г. Грамматика, логика и психология // Звегинцев В. Хрестоматия по истории языкознания XIX-XX веков. ч.1. -М.: 1956. -с. 108
3. Потебня А. Из записок по русской грамматике.- Воронеж: 1874. -с. 43
4. Виноградов В.В. Русский язык. –М. –Л.: Учпедгиз, 1947. -с. 12-13
5. Усмонов С. Сўз – тил бирлиги ва нутқ бирлиги сифатида // Тилшунослик масалари. -Тошкент: ЎзССР ФА, 1963
6. Неъматов Ҳ., Бозоров О. Тил ва нутқ. –Тошкент: Ўқитувчи, 1992.